

Маховская С.Л. ОБРЯДОВОЕ ПЕРЕОДЕВАНИЕ ГОСТЕЙ В СВАДЕБНОЙ ТРАДИЦИИ СЛОБОДСКОЙ УКРАИНЫ КОНЦА XIX – 80-Х ГГ. XX В.: ЛОКАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И ДИНАМИКА ИЗМЕНЕНИЙ

На основе привлечения полевых материалов автора, собранных в сёлах Слободской Украины (согласно современному административно-территориальному делению Украины – Сумская, Луганская, Харьковская и Донецкая области), осуществлена попытка определить локальные особенности обрядового переодевания гостей как структурного компонента слобожанской свадьбы, проследить динамику его изменений в течение конца XIX – 80-х гг. XX в. Анализ экспедиционных записей позволил прийти к выводу об уровне трансформации данной свадебной составляющей в течение периода исследования.

Ключевые слова: обрядовое переодевание гостей, свадебные традиции, обычай, обряд, ритуал, Слободская Украина, трансформация.

Makhovs'ka S.L. CEREMONIAL CHANGING CLOTHES OF GUESTS IN WEDDING TRADITION OF SUBURB UKRAINE OF END OF XIX–80TH YEARS OF XX OF CENTURY: LOCAL FEATURES AND DYNAMICS OF CHANGES

The history and the modern situation of studying the wedding of the Slobozhanshchyna are given in the general context of the formation and development of the ethnology. An attempt to define the local features of ceremonial changing clothes of guests as a structural component of the suburb wedding is carried out; regional variants and their specific ethnographic peculiarities are highlighted; the dynamics of his changes during the end of XIX – 80th years of XX of century is trace. Analysis of expeditionary records allowed coming to the conclusion about the level of transformation of this wedding constituent during the period of research.

Keywords: ceremonial changing clothes of guests, wedding traditions, custom, ceremony, ritual, Slobozhanshchyna, transformation.

УДК [39:316.723]-053.2/.6(477.44) «19/20»

В.О. Гребеньова

**ВИДИ ІНІЦІАЦІЙ У ДИТЯЧІЙ СУБКУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ ВІННИЧЧИНИ
(ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.)**

У статті розглядаються види ініціацій у дитячій субкультурі українців Вінниччини, що простежуються в родинно-побутовій обрядовості другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: ініціації, дитячі ініціації, етнологія дитинства, дитяча субкультура, діти, дитинство.

Невід'ємною складовою структури дитячого духовного життя є ініціації. Вони визначають протягом життя кожної людини зміну соціальних ролей та статусів. Ці зміни являють собою систему смислів і цінностей, визначають соціально-гендерні ролі та преференції, статусні позиції у сфері господарчого та виробничого життя, що в результаті формує стереотипи етнічної поведінки на певному віковому етапі. Термін ініціація виводиться від латинського «initium», що перекладається як «початок», «посвячення» [1].

Дослідженню питання дитячих ініціацій приділяли увагу авторитети української етнографії кінця XIX – початку ХХст. Зокрема: Мр. Грушевський [2] Н. Заглада [3], які вперше звернули увагу на дітей як на активних членів соціуму, які мають власну «дитячу субкультуру». В другій половині ХХ – початку ХХІст. в рамках обраної теми становлять інтерес праці В. Борисенко [4], Н.Гаврилюк [5], І.Щербак [6], А.Забловського [7] тощо, які зробили вагомий внесок у дослідженні статево-вікового аспекту традиційної культури. Тому дана тема залишається актуальною.

У житті індивіда постійно виникає необхідність урівноваження його біологічної та соціальної характеристик. Більшість із обрядів, що проводяться в дитинстві, мають здебільшого не фізіологічне, а саме соціальне значення [8]. Це пов'язано з тим, що у фізіологічному плані людина постійно змінюється. Ця зміна усвідомлюється не тільки як зростання, а й переродження, в основі якого лежить уявлення про міфічну смерть. Діти – ніби неповноцінні представники соціуму, адже вони мають тільки увійти до нього. При цьому складають відповідну соціальну верству. Як зазначає М. Дерлиця, перехід в іншу вікову категорію відбувається у кожній дитини по-різному: під дією різноманітних факторів «первородні стають «челядію» в восьмій році життя, далші діти «байдакують» геть поза десятий рік» [9]. Обряди ініціації в традиційному суспільстві фіксуються як такі, що проходять для дітей у віці від 1 до 5

років: пострижини, садіння на коня, заплітання коси для дівчинки [10]. Саме з 7 років дитина корінним чином змінює соціальний стан, дітей звать «парубочок, підпарубок, дівочка, півдівка, виросточок» [11]. «Але діти і більш старшого віку розглядаються суспільством як неповноцінні члени соціуму. Вони перебувають у певному культурному «обмеженні», «недовключені» в соціальний організм. Тому для них, як ні для кого, важливо пройти певні перехідні обряди. Зазначимо, що обряди ініціації можуть проходити як декілька днів, так і декілька місяців, а інколи розглядаються як багаторічна низка поетапних обрядів» [12].

Спробуємо простежити стан та форми побутування дитячих ініціацій (з моменту народження до 13-14 років) в родинно-побутовій обрядовості другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Етнологи вважають, що першою ініціацією в житті людини є пострижини, коли дитині виповнюється рік. Н. Жмуд схиляється до думки, що це народження, оскільки відбувається перехід із світу ненароджених у світ народжених. Саме ця ініціація має у своїй структурі такі складові як лімінальний період (порубіжний) і реінкорпорацію (включення до нового колективу) [13].

Порубіжним періодом першої ініціації є момент народження. Вважали, що новонароджена дитина ще не належить до світу людей. Тому здійснювали обрядодії з метою унеможливити її повернення назад у світ духів. В досліджуваний період існує обряд «відкривання всіх замків». Він символізував залучення малюка до «цього світу», тобто соціуму. Для полегшення пологів породіллі рідні застосовували магичні дії, зокрема, відправляючи її до пологового будинку, батьки або чоловік відкривали вдома усі вікна, двері, замки, щоб полегшити роди. Все це мало «розчистити» шлях дитини, асоціювалось з відкриттям дверей, до неба, до «паралельного простору». Але по допомогу священика, що існувала в традиційній культурі, тепер не звертаються, аби той тримав ворота у вітвар відчиненими.

Продовжують й на початку ХХІ ст. побутувати вірування, що «коли приносять дитину з пологового будинку, то треба перенести її три рази через поріг» [14]. В даному контексті «поріг» розуміється як «межа» з «іншим світом» та несуть небезпеку для дитини, тому багаторазове перенесення є «прочищенням шляху» [15].

Завершальною стадією є реінкорпорація, якою у даному випадку є перша купіль новонародженого. Вона, окрім суто профілактичного призначення, (узята до сходу сонця вода і покладені у воду трави – череда, любисток, ромашка), має зміцнити дитину, наділити її щастям, захистити від лихого ока. Адже вода, за народними уявленнями, символізувала силу і чистоту. Купання дитини зазвичай відбувається до заходу сонця. У купіль дівчинки кладуть трави жіночого роду і любисток, щоб хлопці любили, а хлопчику додають лікарські трави чоловічого роду, квіти чорнобривців та гілочку або кору дуба, щоб ріс гарним, чорнобровим, здоровим та сильним. Зокрема, купаючи дитину, у с. Павлівка Погребищенського району промовляли такі слова: «Вода-водице, ти омивася ріки й берега, омий родженого синочка/дочку від недуг і гріха». В с. Круподеринці Погребищенського району зустрічається варіант замовляння на воду: «Мати-водице, купати годися, Христос купався, води не боявся, і ти не бійся. Анголятко моє, миле моє дитятко. Господь з тобою промовляли тричі» [16], та опускали тричі дитину у воду, а потім уже клали її у купіль. У м. Вінниці під час купання дехто, кладучи дитину у купіль, розмовляв з нею, дехто з реципієнтів промовляв три рази «Господь з тобою». Весною у купіль дівчинки добавляли першу квітку півонії, при цьому промовляли: «Щоб ти була така гарна, як ця перша квітка на цьому першому корчі, щоб тебе усі любили, як цю першу квітку на цьому куці, щоб ти була першою дівкою на селі, як ця перша квітка на цьому корчі» [17]. Після купання ввечері купіль не виливали. За допомогою води під час цих обрядових дій усувалися ознаки попереднього стану того, хто проходив ритуал, що було необхідно для подальшого набуття якостей, властивих його новому статусу.

Наступною ініціацією, яка на сьогодні з активізацією релігійного життя не тільки збереглася, а й стає все більше популярною, є хрещення – як охорона дитини від усього злого, очищення від першородного гріха і залучення немовляти до християнського світу. Таїнство хрещення та супроводжувальні його обряди і ритуали, незважаючи на заборони, продовжували (хоча й таємно) побутувати у ХХ ст. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. намагаються хрестити новонародженого відразу після повернення його з матір'ю додому з пологового будинку.

Надзвичайно серйозно ставились до вибору імені дитини. Обряд ім'янаречення трактувався як залучення дитини до безперервності роду.

Завершальною стадією включення до християнського світу дитини є «пострижини». Як правило, він виконувався в день річниці дитини та символізував її перехід в новий віковий період, до іншого соціального статусу. Вважалось, якщо постригти в рік дитину, то будуть гарні коси. Обряд мав на меті через певні символічні дії, пов'язані з давнім культом вогню, води та інших предметів реального світу, сприяти дальшому росту й розвитку дитини.

Перші етапи ініціацій (купання, хрестин, пострижини) є соціалізуючими, відбувається перехід дитини від «докультурного» стану у сферу «культурного», людського світу. Процес засвоєння індивідом основних навичок життєзабезпечення та норм поведінки є важливим механізмом збереження етнічної традиції. Вони дають уявлення про перебіг вікових змін та соціокультурного змісту кожної стадії життєвого циклу дитини. Але деякі з них на сьогодні втрачаються. Це пов'язано з впливом молоді з села і втрачання зв'язку із традиційними звичаями та раціоналізацією свідомості.

Окремою ініціацією є початок відвідування дітьми дитячого садка, яке стало поширеним новоутворенням в дитячій субкультурі саме в ХХ ст. Звідси порубіжним періодом у цій структурі є перше самостійне ознайомлення із суспільними нормами, правилами, обов'язками, загальнолюдськими та етнічними цінностями, а завершальною стадією є усвідомлення себе як індивіда та частиною колективу. Тобто відбувається адаптаційний період дитини в дитячому садку, ознайомлення з його режимом дня та входження їх в мікрогрупу.

У традиційній трудовій ініціації фазою набуття ініціантом нового соціального статусу є розв'язування ним пуповини. До сьогодні на Вінниччині досить широко практикують дії з пуповиною. З 90-х років діти в пологових будинках знаходяться біля матері, тому забрати пуповину не виникає труднощів. Більшість мам забирають її додому, а перед школою дають дитині, щоб розв'язала її. Вважається, якщо дитина розв'яже пуповину, то буде легко вчитися в школі, відкриє перед собою всі галузі знань. Отже, можна припустити, що цей магічний ритуал з пуповиною пов'язаний з елементом ініціації, який символізував перехідний етап від дошкільного до шкільного віку.

Цікавими є спостереження щодо пастухування, яке починається із 6-7 років. Його можна назвати «ініціацією в ініціації», оскільки воно має класичну структуру: виключення зі старого колективу (початок пастушіння), порубіжний період (випробування), завершальний етап (прийняття «в пастухи»). Реципієнт 1955 р. н. наголошує на тому, що «пастухами були всі діти. І це природно – дітей було багато, вони у цьому зв'язку мусили неодмінно виконувати якусь функцію. Перехід до статусу пастуха означав певний рубіж дорослості. Ти вже не просто босоногий пацан – тобі доручають серйозну справу – пасти корову, тобто годувальницю сім'ї. Таке ставлення формувалось батьками, старшими братами і сестрами. Коли дозволялось гонити корову на пасовисько, то перші два місяці, йдучи вулицею, побачивши когось старшого у чужому дворі, я голосно з ним вітався, щоб він зрозумів і побачив, що я вже пасу. Це було і гордістю і радістю» [18].

Випробування на право називатися «пастухом» були різноманітні. Насамперед, треба було на перших порах пастушіння завертати не тільки свою, але й чужу худобу: «О! сьогодні корови напасуться, бо сьогодні ноги молоді будуть бігати». Примушували курити разом з усіма (поширене явище). Своїми словами перевіряли, чи зможе новачок берегти секрети, якщо через певний час ніхто «з чужих» не визнає – значить «свій», його приймали до гурту», давали завдання приборкати найлютішу корову в череді тощо. Відомі випадки фізичних випробувань: «проколювали голкою шкіру на долоні, якщо не заплачеш, то ти настоящий пастух, а не шмаркач» [19]. Останній приклад на наш погляд є архаїчним залишком жорстоких давньослов'янських екзаменувань ініційованих, про які говорить В. Балушок [20]. На сьогодні вид цієї ініціації відживає. Це пов'язано, з тим, що люди не спроможні тримати худобу через економічні проблеми, через виїзд працездатних людей з села, а залишаються переважно літні, які не спроможні вести домашнє господарство.

Широко побутують ініціації, пов'язані із початком систематичного відвідування дітьми вулиці (десь з 7-8 років). Відомі випадки жартівливих елементів випробування «новеньких». Одним з них був метод спрямований на з'ясування страхів ініціантів і переборювання їх. Так, у смт. Стрижавка Вінницького району Вінницької області приблизно до середини 80-х років ХХ ст. влаштовували іспит для тих, хто не вмів плавати (відтворювали ситуацію, у якій хтось з членів громади тоне і перевіряли, чи наважиться ініціант врятувати потопаючого) [21]. Іноді створювали різноманітні жартівливі ситуації і спостерігали за тим, як дитина буде з них

«викручуватися». Наприклад, «новенькому» «підкидали» чужі речі із звинуваченням його в крадіжці, змушували його вилазити пізно ввечері чи серед ночі на тин до людей, які не подобалися і кукурікати до ранку, змішати компанію тощо [22].

Після того як «новенькі» склали вступні випробування, обов'язковим елементом було екзаменування посвячуваних. Перевірялись, насамперед, кмітливість і фізична витривалість ініціантів. Найчастіше влаштовували бійки між різними компаніями, бо хлопчик мав мати «розбишакуватий» характер: «Той вожак, у кого розум добрий і кулак» [23].

Починаючи із 12-13 років, з'являються різноманітні назви старших в компанії. В досліджуваній період зафіксовані наступні: «голова», «вожак», «старший», «старий», «найголовніший», «лідери», «заводили» та інші. Але дитячі компанії були менш формалізовані й не так жорстко структуровані, як, наприклад, молодіжні.

У віці з 7 до 14 років ми спостерігаємо накладання одночасно декількох ініціацій, які комплексно спрямовані на активну соціалізацію дитини. Зокрема: відвідування школи; вулиці; позашкільних закладів (гуртки, клуби, студії, академії тощо); трудова ініціація. Позитивним є те, що дитина кінця ХХ – початку ХХІ ст. порівняно з попереднім століттям, стала мобільною, динамічною, креативною, незалежною у сприйнятті та переробці інформації, що є однією з рис прогресивного розвитку суспільства.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. структура традиційних дитячих ініціацій дещо модифікувалась у бік спрощення: зникли деякі її елементи та втрачено їх символічне навантаження, що спричинило умовний характер побутування. У зв'язку з помітним послабленням консервативних родинно-побутових традицій (руйнацією традиційних цінностей, насадження чужих моделей поведінки), акселераційними процесами, значним розширенням інформаційного простору ініціаційний вік став молодшим та з'явилися нові форми ініціацій.

Сучасні дослідники вважають, що «віртуалізація» дитячого простору за рахунок комп'ютерних ігор призвела до спрощення та зникнення природних сфер соціалізації. З'явився розрив між культурою дорослих і культурою дітей. Дитяча субкультура більше самовизначається у відповідності з соціально-психологічними потребами, які діти намагаються задовольнити успілкуванні з однолітками. Їхні досягнення відкладаються у дитячій традиції і закріплюються у фольклорі як форми їх вираження [24].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Балущок В. Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян / В. Балущок. – Л., Н.-Й. : Вид-во М. П. Коць, 1998. – 266 с.
2. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / М. Грушевський. – К. : Либідь, 2006. – 256 с.
3. Заглада Н. Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старосілля / Н. Заглада. – К. : Держтрест «Київ-Друк», 1929. – 179 с.
4. Борисенко В. Обряди перших років життя людини // Народна культура українців : іст.-етнолог. дослідж. : у 5 т. / наук. ред. М. Гримич. – К. : Дуліби, 2008. – Т. 1 : Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. – С. 82-95.
5. Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев) / Н. К. Гаврилюк. – К. : Наукова думка, 1981. – 281 с.
6. Щербак І. М. Обрядові форми статевої ідентифікації дітей в традиційній культурі українців / І. М. Щербак // НТЕ. – 2000. – № 1. – С. 114-118.
7. Забловський А. В. Соціалізація статево-вікових груп в традиційній культурі українців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.05 «Етнологія» / А. В. Забловський. – К., 2005. – 18 с.
8. Геннеп А. ван. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов / А. ван Геннеп – М. : Вост. лит., 1999. – С. 69.
9. Дерлица М. Селянські діти : етнографічний нарис / М. Дерлица // Етнографічний збірник. – Львів, 1898. – Т. V. – С. 136.
10. Байбурин А. К. Ритуал в традиционной культуре / А. К. Байбурин. – СПб. : Наука, 1993. – С. 60.
11. Кузеля З. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу / З. Кузеля // Матеріали до українсько-руської етнології. – Л. : Б. в., 1906. – Т. IX. – С. 1-213.
12. Аксьонова Н. В. Міфо-ритуальні основи дитячих ігор (на матеріалах Слобожанщини кінця ХІХ – початку ХХ століття) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.05 / Наталя Володимирівна Аксьонова. – К., 2006. – Арк. 164.

13. Жмуд Н. В. Дитячі ініціації на Вінниччині другої половини ХХ – початку ХХІ ст. / Н. В. Жмуд. – Етнічна історія народів Європи. – Вип. 28. – Київ, 2009. – С. 96.
14. Архів Рукописного фонду навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля Інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського (далі РФП ВДПУ). – Ф.1. – Оп. 4. – Спр. 60. – Арк. 5.
15. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія) / М. Гримич. – К. : Віпол, 2000. – 380 с.
16. РФП ВДПУ. – Ф.1. – Оп. 17. – Спр. 55. – Арк. 10.
17. РФП ВДПУ. – Ф.1. – Оп. 8. – Спр. 98. – Арк. 6.
18. Вдовцов М. Романтичні овиди Кетрос. Спогади і роздуми – як позиція / М. Вдовцов. – Вінниця : О. Власюк, 2008. – С. 17-18; РФП ВДПУ. – Ф.1. – Оп.8. – Спр.60. – Арк. 4.
19. РФП ВДПУ. – Ф.1. – Оп. 22. – Спр. 78. – Арк.6.
20. Балушок В. Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян / В. Балушок. – Л., Н-Й.: Вид-во М. П. Коць, 1998. –С.118-128.
21. РФП ВДПУ. – Ф.1. – Оп. 3. – Спр. 218. – Арк. 4.
22. РФП ВДПУ. – Ф.1. – Оп. 22. – Спр. 78. – Арк. 6.
23. Там само. – Арк. 7.
24. Добренков В. И. Этнография детства/ В. И. Добренков, А. И.Кравченко // Добренков В. И. Социальная антропология: учебник / В. И. Добренков, А. И.Кравченко. – М. : ИНФРА-М., 2005. – С.118.

Гребеньова В. ВИДЫ ИНИЦИАЦИЙ В ДЕТСКОЙ СУБКУЛЬТУРЫ УКРАИНЦЕВ ВИННИЧИНЫ (ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХХ - НАЧАЛЕ ХХІ В.)

В статье рассматриваются виды инициаций в детской субкультуре украинцев Винниччины, которые бытуют в семейно-бытовой обрядности второй половины ХХ – начала ХХІ вв.

Ключевые слова: инициации, детские инициации, этнология детства, детская субкультура, дети, детство.

Hrebenova V. TYPES INITIATIONS IN CHILDREN SUBCULTURE UKRAINIAN VINNICHCHINA (SECOND HALF OF XX-EARLY XXI CENTURIES).

The article covers the types of the children subcultures' initiations which take place in Vinnytsya region in the second part of XX – the beginning of XXI centuries.

Key: initiations, children initiations, children ethnology, children subculture, children.

УДК: 94 : 329.14 (477) «2001/2004»

В.В. Мороко

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ «НАША УКРАЇНА»

В статті аналізується хід творення та перші роки діяльності політичного об'єднання «Наша Україна». Пропонується розглядати це як складову частину процесу формування конгломерату партій влади часів Президента України Л. Кучми.

Ключові слова: партія, партійна система, опозиція, «Наша Україна», В. Ющенко.

Історія політичного проекту, пов'язаного з іменем В. Ющенка суперечлива. Ірраціональність дій людини, на яку значна частина представників національно-демократичного табору поклала великі надії, позначилась і на політичній долі «Нашої України».

В історичній науці діяльності НУ присвячено не так вже і багато праць. В своїй масі це праці загального характеру де «Наша Україна» зазвичай використовується як гарна ілюстрація до загального контексту політичного буття [1, с. 5; 65; 67]. Даній силі певну увагу приділяють і під час аналізу передвиборчих програм, політичної системи країни в цілому або ж окремих політичних сил зі складу виборчого блоку [2; 3; 4]. Тобто очевидно є невідповідність ролі партійного об'єднання його рівню дослідженості. Виходячи з цього ми вважаємо за потрібне саме сьогодні повернутися до вивчення витоків появи та перших років діяльності НУ.

Створене на початку ХХІ ст., здавалося б якісно нове об'єднання українських патріотичних кіл, пройшло шлях від Виборчого блоку В. Ющенка, через революційні події